

«Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау жөніндегі полиция қызметі: теория және практика мәселелері» тақырыбы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға арналған диссертацияның
андатпасы

Докторант А.С. Омаров ҚР ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының әкімшілік-құқықтық пәндер кафедрасында орындады.

Жалпы жұмыстың сипаттамасы. Диссертациялық жұмыс ПО (полиция) қызметкерлерінің әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарауына байланысты әкімшілік процестің кезеңінің теориялық және практикалық мәселелерін зерттеуге арналған. Мазмұнында полиция қызметкерлерінің істерді қарау кезінде шешім қабылдаудың мәніне, ерекшеліктеріне байланысты мәселелерді шешуге өз көзқарасы ұсынылған.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі — әкімшілік құқықбұзушылық істерін қарау құқығына ие полиция қызметкерлерінің әкімшілік юрисдикциялық өкілеттіктерін жүзеге асыру барысында туындайтын мәселелермен байланысты. Соңғы уақытта полиция қызметкерлері қарайтын әкімшілік құқықбұзушылық құрамдарының саны артты, бұл өз кезегінде зерттеліп отырған әкімшілік процесс сатысының тиімді қолданылуына ғылыми тұрғыдан баға беруді және негіздеуді қажет етеді.

Сондай-ақ, тақырыптың өзектілігі бағдарламалық құжаттарда көзделген полиция қызметінің басым бағытмен расталады: қоғаммен әріптестікте қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің 2024–2028 жылдарға арналған тұжырымдамасы; Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі құқықтық саясат тұжырымдамасы.

Әкімшілік жаза қолдануға юрисдикциялық өкілеттіктері бар полиция қызметкерлері арасында жүргізілген сауалнама мен сұхбат әкімшілік жазаларды қолданудың проблемалық мәселелері бойынша әкімшілік іс жүргізудің зерттелетін кезеңін жетілдіру қажеттілігін растады. Қазақстанда қарастырылып отырған тақырыпты дербес кешенді зерттеудің болмауы да оны зерттеу пәні ретінде таңдаудың бір негізі болды.

Диссертациялық зерттеудің мақсаты мен міндеттері ПО-ның әкімшілік процестік қызметіндегі заңдылықтың бұзылу деңгейін төмендетуге, сондай-ақ әкімшілік процестің зерттелетін кезеңінің тиімділігін қамтамасыз етудің маңызды теориялық және практикалық бағыттарын әзірлеуге бағытталған.

Осыны ескере отырып, нақты зерттеу **міндеттері** орындалды:

- полиция қолданатын әкімшілік жазалардың оңтайлы көлемін анықтау мақсатында зерттелетін қоғамдық қатынастардың дамуына ретроспективті талдау жүргізілді;
- ішкі істер органдарының қызметінде, атап айтқанда әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау сатысында заңдылықты бұзудың негізгі жағдайлары анықталды;
- полиция қызметкерлері қолданатын әкімшілік жазаның әрбір түрі бойынша құқықтық сипаттама берілді;

- полиция қызметкерлерінің әкімшілік жазалау шараларын қолдануы кезінде заңдылықты сақтау тетігін жетілдіру бойынша тұжырымдар қисындап мазмұндалып, ұсыныстар негізделген;

- ПО (полиция) қызметкерлерінің әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау саласындағы отандық және шетелдік заңнамаға салыстырмалы талдау жасалды;

- әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша қысқартылған іс жүргізуді жүзеге асыру тәртібі талданған;

- полиция қызметкерлерінің құқық бұзушыларды әкімшілік жауапкершіліктен және әкімшілік жазадан босату институты зерттелді;

- әкімшілік жазадан жалтарған адамдарды әкімшілік жауапкершілікке тарту проблемалары анықталды және оларды шешу бойынша ұсыныстар тұжырымдалды;

- әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау кезінде полиция қызметкерлерінің заңдылықты сақтау принциптері мен тәсілдеріне зерттеу жүргізілді;

- әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау кезінде полиция қызметкерлерінің әкімшілік құқық бұзушылық жасауына ықпал ететін себептер мен жағдайларды жоюға бағытталған шаралар қаралды.

Диссертациялық зерттеудің объектісі әкімшілік жаза қолдануға юрисдикциялық өкілеттіктері бар полиция қызметкерлерінің әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істерді қарау процесінде қалыптасатын қоғамдық қатынастар болып табылады.

Зерттеу пәні әкімшілік-процестік заңнамасының нормаларын, полиция қызметкерлерінің әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу, жолын кесу жөніндегі құқық қолдану қызметін, сондай-ақ әкімшілік жаза қолданудың заңдылығын және процестік қамтамасыз ету шараларын қолдануды құрайды.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық базасы адам мен азаматтың дамуының негізгі гуманистік идеялары мен дәстүрлерінен, ішкі істер органдарының қызметін жетілдіру құқықтарынан, әдістерінен, сондай-ақ танымның ғылыми әдістерінің жиынтығынан (салыстырмалы құқықтану, нақты тарихи, әлеуметтанулық және басқалар), әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарауға байланысты әкімшілік процесс сатысының проблемаларын зерттейтін жекелеген ғалымдардың ғылыми еңбектерінен тұрады.

Диссертацияны дайындау барысында автор әкімшілік құқық, ішкі істер органдарының әкімшілік қызметі бойынша көптеген жарияланымдарды пайдаланды, көптеген заңнамалық және заңға тәуелді қолданыстағы нормативтік актілерді, КСРО кезеңіндегі заң әдебиеттерін, Шығыс Еуропа мен Орталық Азия елдерін талдады, әртүрлі мәртебедегі құқықтық актілердің жарияланған және жобаларын, полицияның әкімшілік-процестік қызметімен байланысты мамандандырылған заңдар бар жекелеген мемлекеттердің мониторинг есептерін талдады.

Полиция қызметкерлерінің әкімшілік-процестік қызметінің жай-күйі туралы нормативтік-құқықтық нормаларды, ғылыми баяндамалар мен жарияланымдарды сындарлы-сыни талдауға ерекше назар аударылды.

Зерттеудің ақпараттық базасын ішкі істер органдарының құқық қолдану қызметі, архив материалдары, талдамалық статистика, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің есептілігі, сондай-ақ полиция қызметкерлеріне сауалнама жүргізу және сұхбат беру материалдары құрады. Сауалнамалар негізінен әкімшілік жаза қолдануға және әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қамтамасыз ету шараларын қолдануға өкілеттігі бар полиция қызметкерлері арасында жүргізілді.

Диссертациялық зерттеудің ғылыми жаңалығы-диссертацияда әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау процесінің негізгі теориялық аспектілерін және оны практикалық қолдану тәжірибесін жан-жақты зерделеу негізінде алғаш рет әкімшілік құқық мүмкіндіктері мен әкімшілік жаза қолдануға уәкілеттік берілген полиция лауазымды тұлғалары қызметінің қалыптасқан жүйесі контекстінде аталған проблемаларды кешенді зерттеудің шығармашылық әрекеті жүзеге асырылды. Сондай-ақ зерттелетін қоғамдық қатынастарды жетілдірудің ерекше жаңалығы ішкі істер органдарының қызметін полиция қызметінің сервистік моделіне қайта бағдарлау шарттары болып табылады.

Сонымен қатар, мәлімделген проблематиканың жекелеген мәселелері А.П. Коренев, Е.Т. Жалбуров, Е.О. Тузельбаев, Б.А. Жетписбаев, М.А. Вербицкая, А.С. Смышляев, А. Кенжебек, Т.Д. Даубеков, О.Т. Сейтжанов, А.Т. Байжанова, М.А. Кызылов, А.А.Таранов, Е.М. Токтабеков, А.Т. Нуртахатбетов сияқты ғалымдардың және басқа да авторлардың еңбектерінде зерттелді.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау мен шешудің белгілі бір аспектілерін қозғайтын диссертациялық жұмыстардың ішінде А.Ж. Дюсембин, Ю.П. Соловей, М.С. Студеникина, А.Б. Габбасов, Д.А. Ким, В.И. Майоров, М.А. Якимов, Ц.А. Ямпольская, Д.К. Смагулов, А.А. Салмагамбетова, Е.М. Хакимов сияқты ғалымдардың және және т.б. ғылыми еңбектері белгіленеді.

Сонымен бірге, қазіргі уақытқа дейін әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қараудың барлық материалдық-процестік аспектілерін кешенді теориялық әзірлеу әкімшілік құқық ғылымында жоқ. Мәлімделген мәселелер бойынша ғылыми жарияланымдардың ең аз қарқындылығы аясында, қазақстандық заңнамадағы өзгерістердің жоғары динамикасымен бірге зерттеудің ғылыми жаңалығы айқын көрінеді.

Қорғауға шығарылатын ережелер:

1. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау бойынша юрисдикциялы қөкілеттіктер берілген ішкі істер органдары (полиция) қызметкерлерінің тізбесі екі ұшты болып табылады. Атап айтқанда, ӘҚБтК-нің 685-бабы 2-бөлігінің 4-тармағында көрсетілген арнаулы атақтары бар ПО лауазымды адамдарының барлығы әкімшілік жаза қолдану жөнінде шешім қабылдамайды.

ПО лауазымды адамдарының нақты тізбесін және әкімшілік жаза қолдануға құқығы бар ӘҚБтК баптарының толық тізбесін айқындау қажет.

2. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді шешу процесіне азаматтарды кеңінен тарту полиция қызметінің сервистік моделіне көшу туралы ҚР

мемлекеттік саясатының қазіргі заманғы міндеттеріне сәйкес келеді. Құқық қорғау бағытындағы алқалы қоғамдық құрылымдарға әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді өз бетінше қарау өкілеттіктерін беруге болады.

3. Әкімшілік жазалау шараларын қолдану бойынша полиция қызметкерінің қалауын көздейтін ӘҚБтК-нің жекелеген баптарының санкциялары сыбайлас жемқорлық көріністері үшін қолайлы жағдай жасайды.

Лауазымды адамдардың өз юрисдикциялық өкілеттіктерін іске асыруы кезінде сыбайлас жемқорлық үшін тәуекелдерді жою және Қазақстан азаматтарының құқықтары мен заңды мүдделерін мемлекеттік органдардың озбырлығынан қорғау мақсатында әкімшілік қарауды (дискрецияны) жою немесе азайту мақсатында ӘҚБтК нормаларына тексеру жүргізу қажет.

Лауазымды тұлғалардың өз мүдделері үшін қалауын (дискрециясын) теріс пайдалануды азайту үшін мыналарды ұсынамыз:

1) «... немесе / не онсыз» деген сөздер

- ӘҚБтК-нің 464-бабының 1 және 2-бөлімдерінің санкциясынан,

- ӘҚБтК-нің 470 - бабы 2-бөлігінің санкциясынан алынып тасталсын.

2) ӘҚБтК-нің 819-бабының 2-бөлігі мынадай редакцияда жазылуы тиіс:

«2. Орган (лауазымды адам) осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген мән-жайлардың анықталуын ескере отырып, жауапкершілікті ауырлататын **мән-жайлар болмаған кезде** өзіне қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғалған тұлғаға салынған және осы Кодекстің 44-бабы бірінші бөлігінің бірінші абзацына сәйкес есептелетін әкімшілік айыппұл мөлшерін қысқартуға, бірақ айыппұлдың жалпы сомасын отыз пайызынан аспайтындай етіп қысқартуға құқылы.»

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысында ӘҚБтК-нің 819-бабының 1-бөлігінде қамтылған құқықтық ережелер қосымша түсіндірілуі тиіс.

4. Өсімпұл қаржылық-құқықтық жауапкершіліктің тиімді шарасы болып табылады және әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету тәсілі ретінде заңнамалық деңгейде бекітілуі тиіс. Өсімпұлды әкімшілік айыппұлдарды орындау құралы ретінде пайдалану мүмкіндігін қарастыру керек, ол үшін ӘҚБтК-нің 785-бабының бірінші бөлігі мынадай мазмұндағы 12-тармақшамен толықтырылсын: «әкімшілік айыппұл уақтылы төленбеген жағдайларда өсімпұл».

ӘҚБтК-нің 40-тарауына шамамен мынадай мазмұндағы жаңа 801-1-бапты қосу қажет:

«801-1 бап. Өсімпұл.

1. Өсімпұл-әкімшілік айыппұлды кешіктіргені үшін алынатын тұрақсыздық айыбы, төлеу мерзімінен кейінгі күннен бастап мерзімі өткен әрбір күн үшін берешек сомасының 0,5 % - на тең мөлшерде есептеледі.

2. Өсімпұлдың ең жоғары мөлшері тағайындалған айыппұл сомасынан аспауы керек.»

Өсімпұл түріндегі әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізуді қамтамасыз етудің жаңа шарасын қолдану әкімшілік айыппұлдарды өндіріп алу деңгейін арттыруға ықпал ететін болады.

Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқығында өсімпұл мерзімінде орындалмаған әкімшілік айыппұл үшін әкімшілік жаза және әкімшілік жауаптылық шарасы бола алмайды, өйткені ол кінәні анықтауды талап етпейді және қамтамасыз ету сипатында болады.

5. Құқық бұзушыларды әкімшілік жауапкершіліктен босату институтын қолдану тәжірибесін жетілдіру үшін полиция қызметкерлері мыналарды ұсынады:

1) Құқық бұзушыны анықтау мүмкін болмаған құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді тоқтатудың құқықтық негізі әкімшілік жауаптылыққа тартудың мерзімнің аяқталу фактісі емес, әкімшілік жауаптылыққа жататын адамды белгілемеу болып табылуға тиіс. Сондықтан ӘҚБтК-нің 741-бабының бірінші бөлігі мынадай мазмұндағы тармақпен толықтырылуы тиіс: «егер құқық бұзушыны құқық бұзушылық жасалған кезден бастап 10 күн ішінде анықтау мүмкін болмаса».

2) Тараптарды татуластыру мақсаттарына сүйене отырып, ӘҚБтК-нің 64-бабының 1-бөлігінде көрсетілген баптардың тізбесі кеңейтілуге тиіс, өйткені егер құқық бұзушы зиянды жойса немесе жәбірленушіге (жәбірленушілерге) материалдық, моральдық залалды немесе денсаулыққа зиянды белсенді өкіну жолымен өтесе, Татуласу ӘҚБтК-нің Ерекше бөлігінің көптеген материалдық нормалары бойынша жүзеге асырылуы мүмкін.

Алайда, ӘҚБтК-нің 64-бабының ережелері отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында немесе тұрмыстық себептер бойынша жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтар жасаған адамдарға қолданылмайтынын көздеу қажет.

6. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы стерді қарау кезінде әкімшілік қызмет принциптерін қамтамасыз ету үшін мыналар ұсынылады:

1) ПО-ның әкімшілік іс жүргізу қызметі саласындағы заңдылық қағидатын сақтау үшін ПО (полиция) қызметкерлерінің әкімшілік құқық бұзушылық туралы ҚР Кодексін қолдануы жөнінде ведомстволық нұсқаулық әзірлеу.

2) азаматтардың білікті заң көмегіне құқықтарын қамтамасыз ету қағидатын іске асыру үшін:

- ӘҚБтК-нің 748-бабының 3-бөлігі жаңа редакцияда жазылсын: «3.Қорғаушы іске қатысуға әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғалған кезден бастап, сондай-ақ әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізудің кез келген сатысында жіберіледі»;

- ӘҚБтК-нің 802-бабы 4-бөлігінің 2-абзацы мынадай редакцияда жазылсын: «Егер әкімшілік құқық бұзушылық автоматты режимде жұмыс істейтін сертификатталған арнайы техникалық бақылау-өлшеу құралдарымен аспаптары тіркелсе, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс хабардар ету (хабарлау) тиісті түрде жеткізілген кезден бастап қозғалған болып есептеледі».

Зерттеу нәтижелерінің теориялық және практикалық маңыздылығы зерттелген мәселе шеңберінде жүйеленген талдауға ұшыраған теориялық және заңнамалық материалдардың санымен анықталады, бұл диссертация авторына бұрын монографиялық деңгейде жарияланбаған мәселені жан-жақты зерттеуге мүмкіндік берді. Жалпы әкімшілік-юрисдикциялық практикаға жататын әкімшілік-деликтілік заңнамасын қолдану аясының ауқымын ескере отырып,

осыған ұқсас мәселелер бойынша кейінгі ғылыми және қолданбалы әзірлемелерде жүргізілген теориялық зерттеулердің қажеттілігін заңды түрде болжау қажет.

Жұмыстың негізгі нәтижелерін сынақтан өткізу оларды әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша шешімдер қабылдау кезінде әкімшілік юрисдикциялық қызмет мәселелерін реттейтін кодификацияланған және өзге де заңнаманы дайындау кезінде пайдалануды көздейді. Көптеген тұжырымдар мен ұсыныстарды магистранттар мен докторанттардың қоғамдық қатынастарды зерттеу саласындағы ғылыми-зерттеу жұмысында қолдануға болады. Докторанттың диссертациясының өзі, монографиясы мен жарияланымдары заң бейініндегі жоғары оқу орындарының оқу процесінде пайдаланылуы мүмкін.

Диссертациялық жұмыстың нәтижелері ғылыми зерттеулер мен жобаларда қолданылды:

1) Қазақстан Республикасының 2024-2028 жылдарға арналған қоғамдық қауіпсіздік тұжырымдамасының жобасына ұсыныстар қалыптастыру кезінде осы диссертацияның кейбір қорытындылары пайдаланылды;

2) А.И. Майшинаның «Административная юрисдикционная деятельность участковых инспекторов полиции по делам несовершеннолетних» тақырыбы бойынша диссертациясында А.С. Омаров дайындаған «К вопросу о совершенствовании административной юрисдикционной деятельности службы участковых инспекторов полиции по делам несовершеннолетних» мақалаға сілтеме қолданылған және бар;

3) Д.К. Смагуловтың «Особенности административной ответственности за коррупционные правонарушения» тақырыбы бойынша диссертациясында А.С. Омаров дайындаған «Влияние дискреции на рост коррупционных рисков в процессе разрешения дел об административных правонарушениях» мақаласына сілтеме қолданылған және бар

Зерттеу нәтижелерін жариялау:

1. Improving legal compliance in police activities: ensuring sustainable public safety in kazakhstan. Journal of lifestyle & sdgs review 2025. – V.5.Iss. - P. 01-18. DOI: 10.47172/2965-730X. SDGsReview.v5. n01.pe03780.

2. Правовые основы сокращенного производства по делам об административных правонарушениях. Международный научный журнал «Ғылым-Наука», №2(73), Костанай, 2022 г. – С.84-90 (200с.).

3. О полномочиях сотрудников полиции при освобождении от административной ответственности и административных взысканий лиц, совершивших административные правонарушения. Международный научный журнал «Ученые труды» №2 (75), Алматы, 2023 г. – С. 17-25 (433с.).

4. Совершенствование механизма осуществления сокращенного производства по делам об административных правонарушениях. Международный научный журнал «Ғылым-Наука», №2 (77), Костанай, 2023г. – С. 128-133(200с.).

5. Об административной ответственности за умышленное уничтожение или повреждение чужого имущества. Международный научный журнал «Хабаршы-Вестник», №3 (81), Караганда, 2023г. – С 187-192(212с).

6. Влияние дискреции на рост коррупционных рисков в процессе

разрешения дел об административных правонарушениях. Материалы МНПК молодых ученых, магистрантов и докторантов, посвященной 30-летию органов внутренних дел Республики Казахстан 18 марта 2022 года. – Костанай: Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, 2022. – С.342-347 (483с.).

7. К вопросу о совершенствовании административной юрисдикционной деятельности службы участковых инспекторов полиции по делам не совершеннолетних. Материалы МНПК «Защита прав детей: сотрудничество полиции и гражданского общества», 13-14 мая 2022 года Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, г. Костанай, 2022 г. - С.153-159 (476с.).

8. К вопросу о вынесении частного представления об устранении причин и условий, способствующих совершению правонарушений, сотрудниками полиции. Материалы МНПК «Организация и деятельность органов внутренних дел на современном этапе: проблемы и пути решения», 27 октября 2023 года Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, г. Костанай, 2023 г.– С.58-62 (600с.).

9. Особенности вынесения сотрудниками полиции частных представлений об устранении причин и условий, способствующих совершению правонарушений. Материалы МНПК от 14.12.23 г. по теме «Справедливость, стабильность и общественная безопасность - основные ориентиры построения правового демократического и социального государства». Алматы: Университет «Туран», 2023г. – С 161-166 (443с.).

10. Особенности назначения административных взысканий сотрудниками полиции нарушение миграционного законодательства. Материалы МНПК «Организация и деятельность органов внутренних дел на современном этапе: проблемы пути решения» 24 октября 2024 года. – Костанай: Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, 2024г. – С 48-52 (505с.).

11. Юрисдикционные полномочия сотрудников органов внутренних дел (полиции) по рассмотрению дел об административных правонарушениях. Костанайская академия МВД РК им. Ш.Кабылбаева Костанай, 2023г. – 96с.

Диссертацияның құрылымы зерттеудің мақсатына, міндеттеріне және логикалық реттілігіне байланысты. Жұмыстың құрылымдық элементтері кіріспе; тоғыз бөлімнен тұратын үш бөлім; қорытынды; пайдаланылған әдебиет тізімі және қосымшалар.